

hadakozásban őket illeti az elsőség⁸ Más-honnan tudjuk, hogy a kazárok törzse az új hont kereső magyarokhoz csatlakozott s így semmi sem ellenzi, hogy az örmények a kazárokhoz és ezekkel a magyarokhoz csatlakoztak és azokkal Pannóniába és Dáciába jöttek s azoknak honfoglalásában részt vettek. Ezt nyilván hirdetik a

8 Jndsidsian: flntiquitatum flrmeniacarum T. 1. p. 343.

Magyarok Évkönyvei, ugyanezt igazolják az esztergomi örményeknek IV. Béla király elődei által adott, de általa megerősített szabadalomlevelei; ezt bizonyítják az erdélyi számos helységnevek, melyek régi lakóiknak nemzeti nevét maiglan is megtartották.

(Megjelent: A Magyarországi Örmények Egyesületének kiadványa II. dr. Gopcsa László: Az örmény népélet, Budapest, 1922, 27-29. oldal)

Egy örmény könyv kapcsán

Előrebocsátom, sem nyelvész, sem történész nem vagyok. Csupán könyvbarát. Mindig is kedveltem (különösen a régi) könyveket. Mióta pedig nyugalomba vonultam – több mint húsz éve –, eredeti mesterségemtől (gyógyszerész vagyok) eléggé eltávolodva sok időt fordítottam a patinás kiadványok (főképp a historiával foglalkozók) föllelésére, megóvására s – természetesen – tanulmányozására is. Így bukkantam rá egy – immár 112 éves – érdekes kötetre.

Szerzője *Lukácsy Kristóf*, a címe pedig: *Magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei*. Kolozsváron jelent meg 1870-ben. A könyvnek sajátos előtörténete van. A múlt század derekán az európai tudományos világ fokozott érdeklődést kezdett mutatni az Örményországban s általában a Kisázsiaiában végzett régészeti ásátások, levéltári dokumentumok, kövekre, falakra vésett föliratok iránt. S nem véletlenül; több ezer éves romok, kódexek, tekercesek bukkantak föl az ismeretlenségből.

Hazai tudományos életünk – érthető módon – ugyancsak fölfigyelt a leletekre, *Horvát István* történész pedig felhívással is fordult az örmény értelmiségiekhez.

„Ki leszen — kérdi — az új hazájáról gondoskodó, közöttünk lakó örmények közül, ki a könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyaló (esetleges) helyeket?” E felhívásra válaszolt Lukácsy Kristóf erdélyi tudós pap, aki a magyar, latin, német, görög nyelv mellett örményül is beszélt, lévén ez utóbbi az anyanyelve. Lukácsy zsenge ifjú kora óta tanulmányozta az örmény írott emlékeket, s bejelentette, hogy van köztük sok olyan kútforrás, amely 2000 éves, és részletesen tudósít *ongor* őseinkről, Skytia-Baktriában élt eleinkről, s ő hajlandó mindezt lefordítva az Akadémia rendelkezésére bocsátani. Jelentkezése nyomán az Akadémia fölkérte a tudóst, hogy mutassa be a szóban forgó dokumentumokat. Ekkor Lukácsy – aki már járatos volt a különböző levéltárakban – ismét átanulmányozta a bécsi és velencei un. machitárius örmény kolostori főiskolák kódexeit, valamint más dokumentumokat és 131 db 2000 éves örmény szöveget, s azok magyar átültetését – áldozatos munkája termését – **helyezte 1851-ben letétbe az Akadémia történeti osztályán**. Horvát István és *Fejér György*

akadémikusok nagy örömmel fogadták az új forrásmunkákat, és *Toldy Ferenc*, az Akadémia titkára ünnepélyes jegyzőkönyvi kivonatban mondott köszönetet az értékes anyagért, rámutatva, hogy „ez egy régen érzett hiány pótlását teszi lehetővé”.

Mi lett a letétbe helyezett iratok sorsa?

Nem tudni pontosan. Lehet, hogy megvannak még, de az is föltételezhető, hogy elkallódtak. Meglepő ugyanis, hogy azok a történészek, akik valamit is írtak őstörténetünkről, nem említik ezeket a kútfőket; úgy lehet, nincs is tudomásuk létezésükről. Szerény lehetőségeimhez mérten igyekeztem valamit is megtudni az iratok hollétéről. Teljesen eredménytelenül. Általában elmondható, hogy az őstörténetünkkel foglalkozó munkák nemigen ismerik az örmény forrásokat.

Sovány, de mégis vigasz, hogy Lukácsy könyvében függelékként, igen szép, ékes örmény betűkkel nyomtatva megtalálható ezek az iratok. Sajnos, csak örmény nyelven. Minthogy itthon örmény betűk nincsenek, Lukácsy a bécsi machitárius kolostori főiskola nyomdájában állíttatta elő ezt a függelékét, s utólag kötötték a könyvéhez.

A könyvben az örmények történetét mutatja be történetírásunk sok-sok dokumentuma alapján. Közben azonban sűrűn ír a türk ongorokról is, akikkel az örmények hol kereskedtek, s tartósan békés viszonyban éltek, hol pedig háborúztak. Lukácsy szerint ez a jó-rossz viszony közel ezer évig tartott, ez idő alatt pedig az ongor nép bőségesen tanult az örményektől, s általában sokat sajátított el a perzsa-örmény civilizáció vívmányaiból. A könyv érdekes következtetésre jut: i.sz. 440 táján — tehát abban az időben, amelyről *Priszkosz* rétor és a világtörténelem több dokumentuma szól — az ongorokat egy

náluk vadabb, erősebb keleti nomád nép elűzte szálláshelyükről, s ők a Volga meg az Urál déli része közti térségbe húzódtak föl, egészen Baskíriáig, ahol találkoztak, majd egybeolvadtak a dél felé tartó ugorokkal. Lukácsy — a kutatások akkori álláspontjának megfelelően — ily módon magyarázza meg, hogy ugorok és türkök is vagyunk. Ebben a szellemben továbbhaladva Lukácsy 200 olyan szavukat sorolja föl, amelyek – fejtegetése szerint – örmény, perzsa, szanszkrit eredetűek, és jobbra örmény közvetítéssel kerültek nyelvünkbe még annak idején.

Lukácsy sok kérdéshez nyúlt még. Fölveti például azt, hogy kik is voltak az egykori keleti dokumentumokban sokat emlegetett kusok vagy kusánok, s *Chorenei Mózes* hajdani örmény hadvezér és tudós történészre (aki éveket élt a kusok-kusánok között) hivatkozva állítja, hogy a kusok, kusánok, hunok – azonosak.

Mai szemmel nézve ez annál érdekesebb, minthogy az ismert angol történész és író *Robert Graves*, valamint a nagy lendülettel és kiterjedt apparátussal dolgozó szovjet régészeti is sok vonatkozásban hasonló következtetésre jut e „titokzatos” néppel kapcsolatban.

Mi lett a könyv sorsa? Nagyjából az, ami a letétbe helyezett dokumentumoké: feledésbe merült. Még jó, hogy nem veszett el. Említik a jelentősebb lexikonok, megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, Kolozsváron is van belőle néhány példány magánszemélyek tulajdonában, valamint könyvtárakban. Tudományos életünkbe, kutatásainkba, a könyvészeti gyakorlatba azonban a kötet nem került be, nem idézik, nem hivatkoznak rá.

Pedig hát annak idején akadt egy-két számottevő méltatója. Még a megjelenésében (1870) a jeles tudós, *Fraknói*

Vilmos húszoldalas tanulmányt írt róla a Századokban, s többek közt ilyen megállapításokat tesz: „Lukácsy művét a legfigyelemreméltóbbak közé kell sorolnunk”, „Komoly tanulmányok eredménye áll előttünk”, „Ajánlom a történészek figyelmeibe!”

A történészek azonban nem figyeltek fel rá. Hogy miért? Föltettem a kérdést néhány tudósnak. Az egyik egyszerűen hírt sem hallotta a könyvnek, mások viszont épp csak tudtak róla, de nem ismerték. Olyannal is találkoztam, aki és — amellet — túlhaladott álláspontot képviselt.

Nem az én feladatom a könyv tényleges értékét megállapítani, sem a történészek

álláspontjának helyességét vitatni. Csúpan a magam véleményét mondhatom el: én érdekesnek tartom a könyvet, s úgy vélem, ha megállapításai ma már túlhaladottak is, a benne foglalt sok dokumentum, adat, a gazdag könyvészeti anyag miatt kétségtelenül megérdemli a figyelmes tanulmányozást. Nem ritka dolog a történetírásban, hogy olyan mű, amelyre kora nem figyel föl, a későbbi nemzedékek érdeklődését kiváltja, és ily módon forrásmunkaként hozzájárul bizonyos kérdések tisztázásához.

Laczkó József

Megjelent Korunk folyóirat 41. évfolyam
5. szám (1982. május)

A nagytótlaki kerekgyház

Varga Géza
írástörténész

Az alsómaráci síkság északi része szelíden emelkedik a tagolt, dombos Őrség felé, az erdős tájat azonban kettévágja a trianoni rabló béke során meghúzott szlovén-magyar országhatár. A termékeny síkság Szlovéniához tartozik, a dombosabb Őrségnek pedig az egyik része Szlovéniához került, a másik része Magyarországon maradt. Az Őrségbe látogató magyar turisták többnyire tudomást sem szereznek a határhoz közeli, de azon túl fekvő nevezetességekről, amelyek egyike a nagytótlaki Szent Miklós körtemplom. Ezen kívánunk segíteni az alábbi képek és leírás közreadásával.

Ez a Szlovéniában szokatlan, kör alaprajzú, román stílusú épület a Kebele-patak völgyében, érintetlen természeti környezetben található. A templom a XIII. század közepén épült. Elsőként 1365-ben említik, az építetőre vonatkozó adat nem maradt ránk. Szerencsére, a templom története nem túl mozgalmas s ennek köszönhetően az épület szinte érintetlenül őrzi az eredeti állapotot. Az 1778-as vizitáció jó állapotban találja. A szentély helyére ugyan 1845-ben tornyot építettek, de ez ma már nincs meg. A műemlék jelenlegi állapota két műemléki restauráció eredménye. 1956-ban feltárták az eredeti szentély alapjait, 1978/79-ben pedig az 1845/46-as